



FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776(E) | SJIF 2023: 6.907

Утанов Уткир Қурбонович,
Абдусаматов Анвар Абдурахмонович

Самарқанд ВПЯМЎММ, н.ф.ф.д (PhD), доцент,
ЖДПУ магистр

МУСИҚИЙ ТЎГАРАКЛАР ВОСИТАСИДА ЎҚУВЧИ ЁШЛАРНИ БАДИИЙ-ЕСТЕТИК ТАРБИЯЛАШНИНГ ЗАМОНАВИЙ ШАРТ- ШАРОИТЛАРИ.

Аннотация. Ушбу мақолада умумий ўрта таълим мактабларида муסיқий тўгаракларнинг ташкилий масалалари баён этилган. Мақолада умумий ўрта таълим мактабларида муסיқий тўгараклар воситасида ўқувчи ёшларни бадиий-эстетик тарбиялашнинг замонавий шарт-шароитлари ёритиб берилган.

Калит сўзлар: муסיқа, тўгарак, классика, руҳият, овоз, халқ кўшиқлари, замонавий кўшиқлар, мумтоз муסיқа, диапазон, хор, чолғу, рақс.

Умумий ўрта таълим мактаблари ўқувчиларини синфдан ташқари ишларга кенг жалб этиш мақсадида муסיқа санъати турлари бўйича тўгаракларнинг ўрни катта аҳамиятга ега бўлиб, синфдан ташқари таълим-тарбия ишларини олиб боришда ушбу тўгараклардан фойдаланиш яхши натижалар беради [8].

Муסיқа санъати турлари бўйича умумий ўрта таълим мактабларида ташкил этиладиган тўгаракларнинг «Хор бўлиб куйлаш», «Халқ чолғу асбоблари тўгараги», «Вокал», «Анъанавий хонандалик», «Естрада хонандалиги», «Фолклор жамоаси», «Театр» ва «Рақс» тўгаракларидан кенг фойдаланиш ва бу каби тўгаракларни ташкил этиш ва самарали олиб бориш мумкин.

Муסיқа санъати турлари бўйича умумий ўрта таълим мактабларида дарсдан ташқари ташкил этиладиган тўгараклар академик вақт билан 45 минутдан 90 минутгача бўлган муддатда ўтказилади. Тўгарак раҳбари иштирокчилар билан уларнинг қизиқишларини эътиборга олган ҳолда



машғулотларни олиб бориши лозим. Хоҳиш ва истак паст бўлган ҳолатда режадан ортиқ шуғулланиш тавсия етилмайди, чунки бундай ҳолатда болаларнинг меъдасига тегиб қолиш еҳтимоли кучли бўлади. Шунинг учун машғулотларни меъёрдан жуда ҳам кўп оширмасдан олиб бориш лозим. Кўп йиллик олиб борилаётган тажрибалар шуни кўрсатмоқдаки, республикамизнинг чекка ҳудудларини ҳам еътиборга олган ҳолда тўғарак иштирокчилари сони куйидагича бўлиши тавсия етилади:

кичик гуруҳли хорга қатнашчилар сони 10-30 нафар;

ўрта гуруҳли хорга қатнашчилар сони 20-40 нафар;

катта гуруҳли хорга қатнашчилар сони

40-60 нафар;

вокал ансамблига қатнашчилар сони

2-16 нафар;

анъанавий хонандалик ансамблига қатнашчилар сони 2-16 нафар;

естрада хонандалик ансамблига қатнашчилар сони 2-16 нафар;

халқ чолғулари ансамбли тўғарагига қатнашчилар сони 4-12 нафар;

рақс тўғарагига қатнашчилар сони 1-20 нафар;

фолклор тўғарагига қатнашчилар сони 10-30 нафар;

театр тўғарагига қатнашчилар сони 2-24 нафар.

Республикамизнинг барча соҳаларида олиб борилаётган кенг қамровли ислохотлар, ахборот алмашиш воситаларининг турли хиллари кўпайганлиги айниқса, ёш авлод тарбиясида жиддий эътибор беришни тақозо этади. Уларни маънавий жиҳатдан соғлом, бақувват, билимли қилиб тарбиялаш, айниқса, уларнинг бўш вақтларини мазмунли ва касбга йўналтирилган ҳолда мақсадли ташкил этиш бугунги куннинг долзарб масалаларидан бири ҳисобланади.

Юртбошимиз Ш.М.Мирзиёев томонидан тавсия етилган «Ёшларни мусиқа, рассомлик, театр ва санъатнинг бошқа турларига қизиқишларини ошириш, қобилиятларини намоён қилишни таъминлаш»га қаратилган 5 та ташаббуснинг биринчиси сифатида эътироф етилиши, жойларда ўқувчи-ёшларни мусиқа санъати турларига бўлган қизиқиши бўйича ижодкорлигини қўллаб-қуватлашга қаратилганлиги ўта муҳимдир. Ҳозирги кунда мусиқа санъатини инсон тарбиясидаги роли ортиб бормоқда.

Ёшларимизни маънавий етук, комил инсон етиб тарбиялашда мактабнинг роли билан мусиқа тўғаракларининг фаолияти шакшубҳасиз каттадир. Мактаб ёшларга билим асосларини сингдиради. У ўқувчи-ёшларнинг илмий дунёқарашини шаклланиши ва мустаҳкамланиши йўлида асосий пойдевор бўлиб ҳизмат қилади. Ўқувчи-ёшларнинг бадий тўғараклар орқали ҳаётга қизиқиши, ижодкорлик қобилиятларининг шаклланиши ва ривожланишида, айниқса, ҳаётга бўлган ҳис-туйғуларининг ўсиб боришида, атроф-муҳит, жамият тараққиётида кузатиш қобилияти ва дунёқарашини шаклланишида мусиқа санъатидан мақсадли фойдаланиш керак. Миллий мусиқа маданиятимиз, хусусан,



муסיқа санъати турлари ҳисобланган хонандалик ва чолғу ижрочилиги маҳоратини егаллаган ҳар қандай инсон қалбида ёвузлик, ватанфурушлик, тажовузкорлик, фитнакашлик ва бошқа инсонийликка хос бўлмаган хусусиятлардан йироқ бўлиб, қалбида, онги-шуурида бунёдкорлик, ижодкорлик, меҳр-муҳаббат, она Ватанга садоқат ва миллатга ҳурмат руҳида тарбияланади.

Мактабда муסיқа тўғарак ишларининг асосий мақсади ёшларимизга муסיқа тарбия кўникмаларини сингдириш билан бирга ўқувчиларни Ватан, миллатга муҳаббатини, комил инсон қилиб ҳамда ўқувчиларни маънавий-ахлоқий жиҳатдан тарбиялаш, ҳаваскорлик тўғарак аъзоларини кўрик танловларга тайёрлаш ҳозирги кунда алоҳида ўрин егаллайди.

Миллий таълим ва тарбия ўз мазмунида инсонпарварлик, ватанпарварлик, миллий ғурур, ахлоқий ва умуминсоний фазилатларни мужассам этиши билан жамият ривожига устувор аҳамият касб этади. Ҳозирги кунда миллий таълим ва тарбия олдидаги енг муҳим вазифалардан бири ҳам ўқувчи-ёшларда миллий онг ва миллий маданиятни таркиб топтиришдан иборатдир¹.

Умумий ўрта таълим мактабларида дарсдан ташқари ташкил этиладиган муסיқа тўғаракларини ташкил этишда нималарга эътибор бериш керак, таълимий ва тарбиявий фаолиятни қандай ташкил қилиш мақсадга мувофиқ бўлади?

Муסיқа тўғаракларининг бош мақсади – биринчидан, ўқувчи-ёшлар бўш вақтларини мақсадли ташкил етиш, уларни миллий муסיқий руҳда тарбиялаш, муסיқий қобилиятини янада ривожлантириш бўлса, иккинчидан, ёш авлодни маънавий-ахлоқий тарбиялашда халқнинг бой миллий, тарихий анъаналари, урф-одатлари ҳамда умумбашарий қадриятларга асосланган самарали ташкилий, педагогик шакл воситаларни ишлаб чиқиб амалга жорий етишдир.

Тадқиқотларни таҳлил қилиш орқали умумий ўрта таълим мактабларида дарсдан ташқари ташкил этиладиган муסיқий тўғаракларини ташкил этиш ва самарали олиб боришда муסיқа тўғарагининг асосий вазифаларини қуйидагича белгилаш мақсадга мувофиқ:

биринчидан, шахсининг ақлий, ахлоқий, еркин фикрловчи ва муסיқий ривожланиши, унинг истеъдоди ва қобилиятларини ҳар томонлама намоён қилиш учун имконият яратиш бўлса, иккинчидан ёшларни еркин фикрлашга тайёрлаш, ҳаёт мазмунини тушуниб олишига кўмаклашиш, ўз-ўзини идора ва назорат қила билишини шакллантириш, ўз шахсий турмушига мақсадли ёндашув, уларда режа ва амал бирлиги ҳиссини уйғотиш;

учинчидан, ўқувчиларни миллий, умуминсоний қадриятлар, Ватанимизнинг бой маънавий мероси билан таништириш, маданий ҳамда дунёвий билимларни егаллашга бўлган талабларини шакллантириш;

¹ Каримов И.А. Ўзбекистон буюк келажак сари. - Т.: «Ўзбекистон», 1998. -24-33-б.



тўртинчидан, ҳар бир ўсмирнинг билимдонлиги ва ижодий имкониятларини аниқлаб, уларни ривожлантириш, инсон фаолиятини турли соҳаларда жорий қилиб кўриш. Болалар ижодкорлиги, иқтидорини юзага чиқариш ва янада кўллаб-қувватлаш учун шарт-шароит ҳозирлаш;

бешинчидан, инсонпарварлик одоби меъёрларини шакллантириш (бир-бирини тушунадиган, меҳрибонлик, шафқатлилик, ирқий ва миллий камситишларга тоқатсизлик), муомала одоби (ноҳақлик, ёлғончилик, тухмат, чақимчиликка тоқатсизлик)га барҳам бериш каби тарбия воситаларидан унумли фойдаланиш;

олтинчидан, ватанрарварлик, дунёвий фикрлаш, жамиятимизда яшаётган одамлар билан ўзаро муносабат-мулоқотни ўрганиш, ўз халқи, давлати, унинг ҳимояси учун ҳамиша шай бўлиб туриш. Ўзбекистон Республикаси ва бошқа давлатларнинг рамзларига ҳурмат билан қараш, ёш авлодни Ўзбекистон Конституцияси, байроғи, герби, мадҳияси, Президентига садоқатли қилиб тарбиялаш;

еттинчидан, мустақил давлатимиз – Ўзбекистон Республикасининг ички ва ташқи сиёсатига тўғри ва холисона баҳо беришга ўргатиш. Унинг тинчликсеварлик, демократия ва бошқа давлатларнинг ички ишларига аралашмаслик, ошкора-очиқ ташқи сиёсати ва ўз халқининг турмуш даражасини оширишга йўналтирилган, фуқароларни ижтимоий ҳимоя қиладиган ички сиёсатини тўғри тушунтирмақ керак;

саккизинчидан, турмушда энг олий кадрият ҳисобланган меҳнатга ижодий ёндашиш фазилатларини шакллантириш;

тўққизинчидан, соғлом турмуш тарзига интилишни тарбиялаш ва ривожлантириш, муносиб оила соҳиби бўлиш истагини шакллантириш;

ўнинчидан, ёшларимизни еркин мустақил фикрлашга ўргатиш.

Муסיқий-тарбиявий ишларни ташкил этишда асосий еътибор ўқувчи (бола) шахсига қаратилиши лозим. Бу йиллар давомида тўплаган ижобий тажрибалардан унумли фойдаланиш зарурлигини тақозо этади(2.1.2-жадвал).

2.1.2-жадвал.

Муסיқа тўғарақларини ташкил этиш ва самарали олиб боришда муסיқа тўғарагининг асосий вазифалари.

| Тр | Вазифалар | Натижа(шаклланадиган сифатлар) | изоҳ |
|----|---|--------------------------------|------|
| 1 | шахснинг ақлий, ахлоқий, еркин фикрловчи ва муסיқий ривожланиши, унинг истеъдоди ва қобилиятларини ҳар томонлама намоён | Креативлик | |



| | | | |
|---|--|------------------------------------|--|
| | қилиш учун имконият яратиш | | |
| 2 | ёшларни еркин фикрлашга тайёрлаш, ҳаёт мазмунини тушуниб олишига кўмаклашиш, ўз- ўзини идора ва назорат қила билишини шакллантириш, ўз шахсий турмушига мақсадли ёндашув, уларда режа ва амал бирлиги ҳиссини уйғотиш | Ўз-ўзини англаш | |
| 3 | ўқувчиларни миллий, умуминсоний кадриятлар, Ватанимизнинг бой маънавий мероси билан таништириш, маданий ҳамда дунёвий билимларни егаллашга бўлган талабларини шакллантириш | Ватанпарвар | |
| 4 | ҳар бир ўсмирнинг билимдонлиги ва ижодий имкониятларини аниқлаб, уларни ривожлантириш, инсон фаолиятини турли соҳаларда жорий қилиб кўриш. Болалар ижодкорлиги, иқтидорини юзага чиқариш ва янада қўллаб-қувватлаш | Ижодийлик, ижодкорлик, хайрихоҳлик | |



| | | | |
|---|---|---------------------------------|--|
| | учун шарт-шароит ҳозирлаш | | |
| 5 | инсонпарварлик одоби меъёрларини шакллантириш (бир-бирини тушунадиган, меҳрибонлик, шафқатлилиқ, ирқий ва миллий камситишларга тоқатсизлик), муомала одоби (ноҳақлик, ёлғончилиқ, тухмат, чақимчилиқка тоқатсизлик)га барҳам бериш каби тарбия воситаларидан унумли фойдаланиш | Меҳр-оқибат | |
| 6 | ватанрарварлик, дунёвий фикрлаш, жамиятимизда яшаётган одамлар билан ўзаро муносабат-мулоқотни ўрганиш, ўз халқи, давлати, унинг ҳимояси учун ҳамиша шай бўлиб туриш. Ўзбекистон Республикаси ва бошқа давлатларнинг рамзларига ҳурмат билан қараш, ёш авлодни Ўзбекистон Конституцияси, байроғи, герби, мадҳияси, Президентига садоқатли қилиб тарбиялаш | Толерантлик(диний бағрикенглик) | |



| | | | |
|----|--|---|--|
| 7 | мустақил давлатимиз – Ўзбекистон Республикасининг ички ва ташқи сиёсатига тўғри ва холисона баҳо беришга ўргатиш. Унинг тинчликсеварлик, демократия ва бошқа давлатларнинг ички ишларига аралашмаслик, ошкора-очиқ ташқи сиёсати ва ўз халқининг турмуш даражасини оширишга йўналтирилган, фуқароларни ижтимоий ҳимоя қиладиган ички сиёсатини тўғри тушунтирмоқ керак | Демократик(эркинлик,инсонпарварлик, хамкорлик | |
| 8 | турмушда энг олий кадрият ҳисобланган меҳнатга ижодий ёндашиш фазилатларини шакллантириш; | Меҳнатсеварлик | |
| 9 | соғлом турмуш тарзига интилишни тарбиялаш ва ривожлантириш, муносиб оила соҳиби бўлиш истагини шакллантириш | Оилапарвар | |
| 10 | ёшларимизни еркин мустақил фикрлашга ўргатиш. | Эркинлик, мустақиллик | |



| | | |
|---|--|--|
| <p>Муסיқий-тарбиявий ишларни ташкил етишда асосий эътибор ўқувчи (бола) шахсига қаратилиши лозим. Бу йиллар давомида тўплаган ижобий тажрибалардан унумли фойдаланиш зарурлигини тақозо этади</p> | | |
|---|--|--|

Мактаб ва синфдан ташқари ишларни ташкил етишда муסיқий тарбия мазмунини биринчи навбатда тизимли ва мажмуали татбиқ етишга кўра уч вазифа бирлиги - «илмий, ривожланиб бориш», «психологик ва педагогик жараёнлар муштараклиги, таълим жараёнида ва жамият талабларини эътиборга олиш», «янгича билимларга амал қилиш» каби бир қатор қоидалар асосида таркиб топиши керак². Улар асосида ўқувчи шахсиятига нисбатан йўналиш белгиланилади. Бу мақсадларга еришиш учун ўқувчилар билан тўгарак, санъатнинг айрим турлари, жаҳон ва миллий маданиятини ўрганиш ва бошқа тарбия шаклларида фойдаланиш мумкин.

Тўгараклар асосида берилаётган муסיқий тарбиянинг асосий мазмуни исталган соҳадаги дарсдан ва мактабдан ташқари тўгарак машғулоти тарбиясининг ягона қоида ва услубларини ташкил этади. Бу борада асосий вазифа тўлақонли бадий ва ижодий асарни чуқур ҳис этишдан иборат бўлади. Шунинг учун миллий ва тарихий санъат шакллари билан қарашни, ўқитувчининг ўқувчилар ва тарбиячилар билан ўзаро суҳбатларини, оламни естетик ва бадий ҳис этиш фаолияти давомида ўқувчиларнинг мустақил ижодкорлигини турли ўйинлар, дидактик сахна ўйинларини болалар орасида уларнинг қобилиятига қараб иш фаолиятларини шакллантириш ва тўгарак режасини тузиш керак. Инсон шахсининг шаклланиши ниҳоятда тинимсиз ва мураккаб жараён бўлиб, унда кўплаб омилларнинг таъсири бор, буларнинг айримлари тарқок, айримлари мақсадга йўналтирилгандир.

Умумий ўрта таълим мактабларида дарсдан ташқари ташкил этиладиган муסיқий тўгарак ишлари самарадорлигини оширишда энг қулай воситаларни излаб топиш бугунги кун талаби бўлиб, ҳар бир креатив муסיқа ўқитувчисидан дарс машғулоти жараёнига замонавий инноватсиялар киритишни талаб этади.

Адабиётлар рўйхати.

² Имомназаров М.С., Эшмухамедов М. Миллий маънавиятимиз асослари. (Олий ўқув юртлар учун маъруза матнлари) - Т.: ТошИУ, 2001. -432-6.



1. Ўзбекистон Республикасининг Таълим тўғрисидаги Қонуни,. 23.09.2020 йилдаги ЎРҚ-637-сон.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Маданият ва санъат соҳасини янада ривожлантиришга доир кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ги ПҚ-112-сонли президент қарори. 02.02.2022.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими тизимини 2030-йилгача ривожлантириш концепсиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги 2019-йил 29-апрелдаги ПФ-5712-сонли Фармони.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030-йилгача ривожлантириш концепсиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги 2019-йил 8-октабрдаги ПФ-5847-сон Фармони.
5. Президентининг 2015-йил 20-ноябрдаги “Болалар муסיқа ва санъат мактаблари фаолиятини янада такомиллаштириш бўйича 2016-2020-йилларга мўлжалланган давлат дастури тўғрисидаги” ПҚ-2435-сонли қарори.
6. Каримов И.А. Ўзбекистон буюк келажак сари. - Т.: «Ўзбекистон», 1998. -24-33-б.
7. “Муסיқа ўқитувчисининг касбий компетентлиги ва креативлиги”. Фан дастури. Тошкент давлат педагогика университети. Тошкент 2020-йил
8. Жўраев Р. Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини амалга оширишдаги умумий ўрта таълим вазифалари. // «Педагогик маҳорат», 2001, 2-сон.
9. Панжиев Қ. Умумий ўрта таълим мактабларида муסיқа тўғаракларини ташкил этиш бўйича методик тавсиялар. Замонавий таълим журнали. 2019 йил 9(82).
10. Файзуллаев э.М. Бўлажак муסיқа ўқитувчилари бадиий дидини мукаммаллаштиришнинг педагогик шарт-шароитлари (ўзбек мумтоз муסיқаси мисолида). Педагогика фан номзоди илмий даражасини олиш учун Афтореферат. Тошкент, 2010й,23 б.
11. Ҳасанов А.Ш. Муסיқа ва тарбия.-Т.: Ўқитувчи, 1993й.
- Имомназаров М.С., Эшмухамедов М. Миллий маънавиятимиз асослари. (Олий ўқув юртлар учун маъруза матнлари) - Т.: ТошИУ, 2001. –432-б.
12. Утанов, У. (2016). Эффективность проектной технологии в организации и обеспечении духовно-нравственного воспитания будущего учителя. Наука и мир, (2-3), 106-107.
13. Qurbonovich, U. U. (2022). USING SIBELIUS MUSIC TEXT EDITOR IN MUSIC EDUCATION. Modern Journal of Social Sciences and Humanities, 4, 127-129.
14. KHUDOYNAZAROVNA, K. O. (2022). THE TECHNOLOGY OF ORGANIZING EDUCATIONAL ACTIVITIES FOR THE FORMATION OF THE PERSONAL SPIRITUALITY OF THE FUTURE TEACHER. International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences, 2(3), 278-287.



15. Xudoynazarovna, Q. O. (2022). Technology Of Development Of Social Activity Of Female Pedagogues In The Conditions Of The New Renaissance. *Journal of Positive School Psychology*, 6(9), 4469-4471.

16. Qurbonovich, U. U. (2022). Factors Of Development Of Teacher's Spiritual Image. *Journal of Positive School Psychology*, 6(9), 4472-4475.